

Voti un viņu kultūra Latvijā

Latviešu tautas pastāvēšana un uzplaukums iespējams vien kultūrvēsturiskā kontekstā, tādēļ ceļā uz Latvijas simtgadi Latvijas Nacionālais kultūras centrs uzsācis vērienīgu projektu “Katram savu tautastērpu”.

Aicinājums “Uzvelc savu tautastērpu!” ir atbalsojies arī Vecumnieku novada Bārbelē, kur no kultūras mantojuma dzīlēm izcelts nepelnīti aizmirstais no 15. gadsimta Zemgalē dzīvojošo krievu jeb votu tautastērps.

Voti – sena somugru cilts

Kas bija voti?- Literāte un vēsturniece Gina Viegliņa-Valliete grāmatā “Pa votu un sēļu pēdām Zemgalē no 15. līdz 20. gadsimtam” norāda, ka krievu hronikās “voġ” ir somugru cilts, kas nespēja aizstāvēties pret zviedru, slāvu un vācu dzelzs bruņiniekiem.

Kad Livonijas ordeņa mestrs Heidenrihs Finke 15. gadsimtā nolēma būvēt Bauskas pili, tā kā darbaroku celtniecībai trūka, viņš sūtīja savus bruņiniekus karagājienā. Tie iebruka Pleskavas zemēs un uz Latviju atdzina turienes mierīgos iedzīvotājus – votus jeb ingrēliešus, kas tika nodarbināti Bauskas pils celtniecības darbos. Vēlāk viņi iesakņojās teritorijā netālu no Bauskas un līdz 19. gadsimta pirmajai pusei bija sastopami Bauskas apriņķī pie Mēmeles upes Vecsaules draudzē.

Vēsturiski voti apdzīvoja tagadējo Kingisepas (Jamburgas) rajonu, Pēterburgu un Pēterkofas apkārtni, Novgorodas zemes, Ingrēliju. Igaunijā ir novads Vaiga (*Waiga, Wayga*), kur, kā liecina arheoloģiskie izrakumi, etnogrāfu un valodnieku pētījumi, galvenokārt dzīvojuši voti. Viņus bieži dēvē par ingrēliešiem, un ingru zeme (šobrīd ciems Ļeņingradas apgabala dienvidrietumos) minēta somu tautas eposā “Kalevala”. Spriežot pēc krievu hronikām, vēlāk voti tika iekļauti Novgorodas feodālās republikas sastāvā.

“Vaddja” – tā voti sauca sevi – tulkojumā no igauņu valodas nozīmē ķīlis (no šejienes radies krievu vārds “kļin” – “liels, zemē iedzīts miets”), to izrunāja “vaġja” vai “vaddjalaizet”.

Pēc antropoloģijas pazīmēm voti ir līdzīgi austrumbaltiem – viņus raksturo gaiši mati, zilas acis, pēc ārienes – arī ļoti līdzīgi somiem un ižoriešiem. Taču, laika gaitā sajaucoties ar citām somugru ciltīm, votu

ārējais izskats mainījās – parādījās pelēkzilas un zaļģanas acis, tumši mati.

15. gadsimtā votu zemes iedzīvotājus pievērsa kristietībai. Pāvests Aleksandrs III savā bullā 12. gadsimta beigās piemin votu zemes pagānus (*pagani Watlandiane*). Par votu teritorijām interesi izrādīja arī katoļu baznīca, un, lai gan voti bija pieņēmuši pareizticību, Romas pāvests 1255. gadā uz karēļu un votu zemēm norīkoja savu bīskapu.

Patlaban votu skaits Krievijas teritorijā ir neliels. Saskaņā ar Krievijas Federācijas 2002. gada tautas skaitīšanas datiem par votiem (*vadjalainen*) sevi dēvē 73 cilvēki. Voti dzīvo Ļeņingradas apgabala Kingisepas rajonā, pārsvarā trijos ciemos – Lužici (*Luutsa*), Krakolje (*Jōgōperä*) un Peski (*Liivacyla*).

Jāteic, no šīs “mazās tautiņas” ir palicis arī tāds brīnumains arhitektūras piemineklis kā Koporjes cietoksnis, kura mūri stipri atgādina Bauskas pils vecākās daļas mūrus.

Pēc Bauskas pils uzcelšanas vēl dzīvi palikušie apmēram 3000 voti tika nometināti Bauskas apkārtnē – Bārbelē, Vecsaulē, Jaunsaulē, Stelpē, Vecmuižā, Vallē, Mežmuižā un citviet, kur laikā no 15. līdz 19. gadsimtam viņi atkaroja katru zemes pēdu purviem un mežiem. Kā to apliecina mājvārdu izplatība Zemgalē, pamazām krieviņi jeb voti aizvirzījās austrumu virzienā līdz pat Augšzemei – Seces apkārtnē. Vecsaulē vēl 19. gadsimta sākumā pastāvēja krieviņu draudze ar dievkalpojumiem viņu mātes valodā.

Votu valoda

Visplašāko tā laika zinātnisko pētījumu par krieviņu valodas izcelsmi ir atstājis Pēterburgas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Ferdinands Johans Vīdemanis, 1841. gadā publicējot rakstu par krieviņiem.

Žurnālists Juris Cibuļš 2006. gada 8. decembra “Mājas Viesī” raksta, ka daļai atnācēju izdevās visai ilgi saglabāt savu valodu. Tā pieder pie somu-ugru valodu saimes, un tuvākās radniecīgās valodas tai ir igauņu, somu un lībiešu.

Valodai ir raksturīgs liels daudzums divskaņu – te atrodami 28 divskaņi! Ieskatam dažī vārdi:

ankuri – zviedru laika enkurs,

barberi-pullod – koka pludiņi,

kurvi-verkko – salaku ķeramais tīkls,

primuzla – kuļamā ķēde,

silmārāto – sejas dvielis,

lyly – aprīkojums maksšķerēšanai ziemā,

luuditsa – lužiču – namdaris.

Georga Manceļa laikabiedrs vēsturnieks Pauls Einhorns 17. gadsimtā (*Reformatio gentis letticae*, 1636) rakstīja, ka viņi latviski runājot ļoti nepareizi un savā starpā sarunājoties igauniski. Vietējie latvieši, zinādami, no kurienes voti nokļuvuši Bauskas apkārtnē, sāka dēvēt viņus par “krievīņiem”, t.i., Krievzemes ļaudīm.

Votiem uzvārdi nebija cieņā, viņi lietoja ģimenes iesaukas – vai nu pēc tēva, vai, piemēram, ja sieviete dzīvoja savas mātes mājās, tad viņu sauca *Taddin Katja* jeb *Tatjanas Katja*. Kad sāka ieviest pases un bija jāizvēlas uzvārdi, radās juceklis, jo vieni izvēlējās uzvārdu pēc tēva, citi – pēc vectēva, bet vēl citi – kaut ko “skaistāku”, piemēram, Suvorovs, Vinogradovs, Pogodins u. tml. Uzvārdi bija skanīgi, taču tiem nebija nekāda sakara ar ģimeni. Voti turpināja lietot iesaukas, piemēram, Meža Marfa, Garais Juons.

Diemžēl votu valoda ir izzūdoša, bet, ja zūd valoda, izzūd arī tauta, tās kultūra. Bija laiks, kad runāt votu valodā bija aizliegts ne tikai skolā, bet arī mājās, tādēļ ir ļoti maz šīs valodas pratēju. Par dzimto valodu 1998. gada vasarā to uzskatīja un runāja apmēram 30–40 voti, bet 2003. gada vasarā – vairs tikai desmit cilvēku Lūgas upes grīvā esošajā ciemā. Igaunijā voti ir 32 personas, no tām – 15 dzīvo *Lāāne Virumaa*, 9 – *Harjumaa*, 8 – *Raplamaa*.

20. gadsimta 90. gados Krievijā aktivizējās kustība par votu valodas atdzīvināšanu. 1994. gadā Sanktpēterburgā sāka darboties votu valodas kursi, pirmo reizi votu valodu sāka mācīt arī skolā – Krakoljes vidusskolā. Arī Tartu Universitātē nodarbojas ar votu valodas pētniecību, atdzimst votu dziesmas. Kā viņiem klāsies Krievijā pašreizējos politiskajos apstākļos, kad pieaug naidis pret mazākumtautībām, nav zināms.

Glūži kā svecīte lēnām izdzisa votu valoda arī Latvijā. Izdzisa lībiešu valoda ap Bausku...

Votu tautastērps

Lai arī līdz 19. gadsimtam votu bija gandrīz asimilējušies, viņu valoda izzudusi, votu atstātās pēdas materiālajā kultūrā joprojām pastāv. Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja etnogrāfe Ilze Ziņģīte atzīst, ka krievīņu kultūras pēdas uzskatāmi saglabājušās Zemgales etnogrāfijā.

Pirmo vecāko krievīņu apģērba attēlu sniedzis Johans Kristofs Broce 1790. gadā (*Monuments*, III sējums, 100. zīm.), uzzīmēdams krievīņu vīrieša kostīmu, kas ar saviem izšuvumiem acīm redzami atšķīrās no latviešu apģērbiem. Kolorītajā mākslinieka Augusta Georga Vilhelma Pecolda zīmējumā “Krievīņi” (Jaunsaule, 1846. gada 4. jūlijs) redzams, ka vīriešu apģērba raksturīgākā īpatnība ir kreklis ar krāsainu vilnas dzijas apkakli.

Somu–ugru valodu pētniecības aizsācējs Krievijā Andreass Johans Šegrēns 1846. gada vasarā apmeklējis krievīņus Vecsaulē un 1849. gadā sniedzis par savu ceļojumu atskaiti Krievijas Ģeogrāfu biedrībai, pievienojot krievīņu apģērba aprakstu un A. G. V. Pecolda zīmējumu.

Līdz 19. gadsimtam votu sievietes apģērbs bija ar stingri izteiktu gradāciju pa vecuma grupām: meitenēm – baltā krāsā no lina, precētām – zilā krāsā no vadmalas. Sievietes tērps ir vaļējs zils vilnas audekls, kas izšūts krellēm. Tradicionālajam krievīņu sievietes apģērbam piederīgs ir arī plecos nostiprināts krāsains audekls, kas saņemts pār vienu plecu. Kreklis zem tērpa ir balts, apakšmalā izšūts vilnas dzijām. Ar dzijām izšūtas sievietes krekla piedurknes un apkakle.

Precētas sievietes galvasautu dēvēja par sapanu – baltu, malās izrakstītu šķidrautu (*schleier*), ko piestiprināja pie galvas ar lielu sudraba adatu. Meitas gāja ar kailu galvu vai – pēc latviešu parauga – ar vainagu.

Votu sievietes uzlika arī apkārt apliekamos brunčus, jo tie bija praktiski – pēc dzemdībām sievietei kļūstot apaļākai, vienmēr derēja.

Šodien jāsaprot, ka ar nodomu vai kādu ziņu, par laimi, votu tautastērps ir izdzīvojis līdz mūsdienām – varbūt pateicoties sarežģītajam rakstam, kurā viens no elementiem ir sargājošais ugunskrusts. Pa daļām salikts kopā kā krāsaina puzzle, nu tas atmirdz senatnīgā krāšņumā, vēstījot par krievīņu kultūras ieaugšanu zemgaļu vidē.

Latviskā kultūras cauraustais tautastērpa kolorīts, dominējot sarkanam, zilam, zaļam un dzeltenam, kas simbolizē gadalaikus un atbilst četrām dabas stihijām – Ugunij, Ūdenim, Zemei un Gaisam, varētu teikt, ir pati pilnība.

Bez tam krieviņu dzīvesveids un paražas ietekmējušas arī vietējo etnogrāfisko kultūru, piemēram, Zemgales tautastērpa ornamentos parādās izteikti ziedu motīvi un spilgtas krāsas. Zemgale ir vienīgais novads, kur pie tautastērpa valkātas sudraba lodīšu krelles, kādas ir raksturīgas somugru tautām. Somugru kultūras iezīmes ir arī baltajās villainēs bez izšuvumiem ar celu apaudiem.

Mācīties novērtēt zaudēto

Arī mūsdienās, 21. gadsimtā, ir cilvēki, kuri ar lepnumu stāsta, ka viņu senči ir voti. Valoda ir izzudusi, taču nacionālā pašapziņa ir saglabājusies. Voti un sēļi ir brīdinājums latviešiem – esam lepni par to, ka piederam latviešu nācijai!

Pētot dižākā latviešu dzejnieka Jāņa Raiņa ģenealogiju, literatūrvēsturnieks Kārlis Dziļleja ir pierādījis, ka Rainis ir tiešs krieviņu pēctecis vīriešu līnijā, jo viņa senči cēlušies no Stelpes pagasta Sepes (vēlāk – Pliekšānu) mājām. No tās pašas dzimtas sieviešu līnijas cēlies profesors Arnolds Spekke.

Mēs kā tauta varam lepoties ar cilvēkiem, kuru saknes meklējamas Ķuņķu, Grikovsku, Cīruļu, Pliekšānu, Spekkes, Klīves, Sodumu, Skulmju, Kugrēnu un citu votu un sēļu izcelsmes ļaužu dzimtās. Aizmirstot viņu ieguldījumu latviešu kultūras daudzveidībā, latviešu kā tautas, nācijas veidošanā, mēs aizmirstam par latvietības attīstību. Kopēja vēsturiskā atmiņa ar citām Latvijas teritorijā dzīvojošajām tautām, kopēja grūtības un kopēja dzīve ir veidojusi nāciju – iekšēji stipru un neatkarīgu.

Papildu informācija

Irita Vimba, krieviņu tautastērpa projekta vadītāja, Latvijas Folkloras biedrības mārketinga vadītāja, tālr. 29472990, e-pasts: vimbas@apollo.lv.

Monika Ozoliņa, biedrības “Zemgales Mantojums” valdes locekle, tālr. 26252016, e-pasts: zmantojums@gmail.com.